

Jak právní Think-Tanky poskytují, nebo nedokáží poskytovat, znalosti středoevropským a východoevropským vládám

ZJIŠTĚNÍ, DOPORUČENÍ, OSVĚDČENÉ POSTUPY

Dobré vládnutí vyžaduje promyšlené, na faktických informacích založené rozhodování. Právní think-tanky mohou hrát důležitou roli v oblasti práva, politik a veřejných diskuzí. Zprávy ze šesti zemí ze střední a východní Evropy prokázaly, že navzdory místním rozdílům, existují mezi interakcemi tamějších vlád a místních think-tanků obdobné otázky a výzvy. Tento dokument představí sdílené závěry poskytnuté právními think-tanky, jejich osvědčené postupy a doporučení. Doporučení musí být užívána s ohledem na kontext, který se může v konkrétních zemích do značné míry lišit (např. v „neliberálních demokraciích“ mají vlády tendenci liberální think-tanky ignorovat nebo napadat).

Kontext

Právní think-tanky (PTT) mohou hrát důležitou roli při poskytování odborných stanovisek vládám. (V celém dokumentu se „vládou“ rozumí exekutivní větev a zákonodárci na lokální, národní a mezinárodní úrovni.) Úroveň a způsob spolupráce mezi think-tanky a vládami patří mezi oblasti politického rozhodování. Politicky angažované osoby s rozhodovacími pravomocemi si vybírají své důvěryhodné zdroje odborných posudků.

Tento dokument nabízí perspektivu vybraných PTT ze šesti zemí regionu hlásících se k hodnotám liberální demokracie. Tyto země se od sebe vzájemně liší jak typem vládnoucích politických aktérů, tak politickou kulturou, v níž námi sledované think-tanky pracují. V posledních letech se také na lokálních scénách odehrály politické přesuny a mnohé vztahy se tak mezi PTT a vládami zásadně změnily. Například, po událostech v roce 2014 na náměstí Maidan se Ukrajina ocitla uprostřed výrazných transformačních procesů a současná vláda intenzivně čerpá ze znalostí rozličných think-tanků. V České republice, Moldávii a na Slovensku se liberální think-tanky rovněž zapojují do vytváření politiky. Do nedávna platilo toto tvrzení i pro Maďarsko a Polsko. Zmíněné snahy a tendence jsou předmětem diskuse níže v sekci Osvědčené postupy, ve zprávách o jednotlivých zemích a ve srovnávacích zprávách (dostupné online na inpris.pl).

V současné chvíli vlády v Maďarsku a v Polsku zpochybňují model liberální demokracie (podobné symptomy se

začínají objevovat v Moldávii a na Slovensku). To vede nejen k tomu, že se některé think-tanky přestávají objevovat na vládních seznamech jako nositelé expertního vědění, ale, a to především, myšlenka spolupráce s nezávislými organizacemi není v souladu s vládní politikou. Vzniklé napětí jde nad rámec obecné skepse vůči odborníkům a znázorňuje organizace, nebo jejich zaměstnance, jako veřejné nepřátele. Tyto vlády argumentují, že jejich demokraticky nabytý mandát jim umožňuje více než přeměnu zásadních politik. Mění celkový model participace občanské společnosti v řízení země.

Tato situace představuje pro liberální think-tanky zásadní dilema. Vidí, že hodnoty jako demokracie, rovnost, právní stát a respekt k lidským právům, které jsou základem jejich aktivit, jsou terčem kritiky a organizace a jejich zaměstnanci jsou vystaveny útokům (např. prostřednictvím vládou řízených médií). Otázkou tedy je, zda připustit to, aby závazek k těmto hodnotám ovlivnil výstupní práce think-tanků. Je vhodnější pro analytické instituce vystupovat nebo konat na obranu hodnot liberální demokracie, namísto toho, aby omezovaly svou činnost na výzkum a analýzu? Je v souladu s důvěryhodností think-tanků a jejich rolí objektivních zdrojů informací, aby jednaly jako hlídací psi, zapojily se do advokačních činností, strategických sporů, protestů a dalších politických aktivit? Někteří odborníci sledovali dobrovolný přerod think-tanků od analytiků k „bojovníkům za svobodu“ s překvapením. Navzdory dalším výzvám, které s sebou role hlídacího psa pro analytickou činnost organizace přináší, některé PTT uznávají, že splynutí několika rolí je nevyhnutelné. Jak je přiblíženo níže v části věnující se osvědčeným postupům, v současnosti se PTT zabývají mnoha aktivitami, které doplňují jejich analytickou činnost. Ačkoliv jsme tak byli schopni sestavit seznam Zjištění a Doporučení, jejich interpretace a uplatnění jsou závislé na situaci v dané zemi.

Právní think-tanky (PTT) mohou být charakterizovány na základě dvou rysů: buď dle jejich zájmu (právní záležitosti jako například legislativa, soudnictví a další) nebo dle metody uplatněné při řešení veřejných a společenských otázek (používáním právních nástrojů).

Zjištění

- Historické a současné příklady v regionu prokazují, že PTT přispívají do veřejných diskusí, tvorby politiky a zákonodárství cennými vstupy. Ty jsou tvořeny nezávislými a mezioborovými analýzami a zpětnou vazbou, které obohacují veřejnou diskusi a umožňují proces vládnutí učinit více participačním.
- Účast think-tanků ve veřejné debatě vyžaduje otevřenost a budování kapacit PTT i vlád. PTT musí předložit kvalitní analýzy a vlády musí uznat, že nejen interní, ale i externí odborné posudky jsou hodnotné.
- Ve zkoumaném regionu se vztahy mezi PTT a vládami značně liší; lze nalézt příklady spolupráce (viz Osvědčené postupy níže) i systematických neshod.
- Vlády někdy nemají zájem využít potenciál, kterým think-tanky disponují.
- Čas od času je legislativa navržena na základě intuitivních, nepodložených důkazů. Legislativní proces je rychlý a vylučuje veřejné konzultace. Nezávislé analýzy a komentáře PTT mohou vytvářet překážky politickému procesu a nejsou vítány.
- Nedávno se některé vlády v regionu a jejich spojenci (např. media) zapojily do politických útoků vůči představitelům organizací občanské společnosti včetně PTT a jejich zaměstnancům.
- Jako země z tohoto regionu jsme zatím nenalezly společný model pro začlenění PTT do veřejných debat.
- Převážná část regionálních PTT se věnuje jiným aktivitám než tvorbě znalostí. Mnoho organizací se navíc věnuje advokační činnosti, strategickým soudním sporům a roli hlídacího psa.
- Shledají-li PTT, že vládní politiky jsou hrozbou pro základní hodnoty, jako například pro právní stát a lidská práva, některé z nich zvýší úsilí dosáhnout svých cílů. Kombinují tradiční činnost think-tanků s aktivistickými prvky (včetně politických). Think-tanky se tímto vystavují kritice a riziku, že ztratí svoji pozici nestranných aktérů.
- I za situace, kdy think-tanky nemají vliv na vládní rozhodnutí nebo se nachází v nepřátelském prostředí, je smysluplné zaznamenávat politické a právní vývoj: sbírat a analyzovat data, jednotlivé příběhy a jiné důkazy.

- Vzhledem k množství a sofistikovanosti legislativy a práce v oblasti politiky existuje jen málo veřejných programů financování věnujících se institucionální podpoře a nezávislému výzkumu politiky.
- Spor s vládou zmenšuje rozsah možného financování z veřejných zdrojů pro think-tanky a jejich činnost. Politické útoky zasahující až k donorům činí financování think-tanků ještě náročnějším.
- PTT se snaží diverzifikovat zdroje financování. Současné strategie zahrnují skupinové financování, obchodní činnosti, spolupráci s právními firmami, právními nakladatelstvími a se zaměstnavatelskými a odborovými organizacemi.

Výzva

Jak řešit toto dilema?

Odborník vs. Bojovník za svobodu

Pro právní think-tanky je jedna věc zkoumat optimální počet asistentů připadajících na jednoho soudce, a naprosto jiná věc je reflektovat vládní návrh na vyhození přes noc všech soudců Nejvyššího soudu. Oba problémy vyžadují kompetentní a objektivní analýzu. Druhá otázka je však natolik důležitá, a její řešení tak kontroverzní, že pracovníci think-tanku cítí profesionální i morální povinnost konat více než jen bádání – z odborníků se stávají „bojovníci za svobodu“.

Doporučení pro právní Think-Tanky

- Spolupráce s veřejnými úřady může zahrnovat nejen výzkum, analýzy, tvorbu zpráv a jejich šíření, ale také další formy dialogu jako například účast v radách, týmech a poradních skupinách (s ohledem na místní situaci a tradici).
- Aby mohly PTT prezentovat kvalitní práci a zůstat důvěryhodnými, musí věnovat pozornost kvalitě svých analýz. Ty musí zahrnovat celé spektrum relevantních hledisek a názorů. Napětí vzniklé na základě snahy zůstat důvěryhodným objektivním zdrojem informací a zároveň vyjadřovat závazek k demokratickým hodnotám a lidským právům musí být neustále zohledňováno.
- Silné stránky PTT by měly zahrnovat mezioborový přístup a kombinace právních prvků s ekonomickými, sociologickými, psychologickými, politickými a dalšími reflexemi. Think-tanky jsou dostatečně přizpůsobené, aby mohly mezioborový přístup dále šířit.

- Rozhodne-li se think-tank zůstat nezávislým, musí se vytvořit přísná pravidla pro případnou spolupráci s politiky (např. podpůrná skupina, hovořící jménem skupiny, připravující část programu pro politickou stranu).
- Vnímání a pohled veřejnosti jsou důležité pro politicky angažované osoby s rozhodovacími pravomocemi (např. v průzkumech). Pro think-tanky je užitečné identifikovat adresáty, kterým mohou předložit svá zjištění. Pokud se organizace zajímá o dopady své práce, může uvažovat o komunikaci přímo s veřejností a médií, a ne jen s politickými kruhy. V takovém případě musí think-tanky vysvětlit své odborné názory laické veřejnosti. V souvislosti s tímto úkolem může být velmi nápomocná informační technologie zprostředkující vizualizační nástroje a možnosti sociálních médií.
- Think-tanky by měly spolupracovat s akademickou obcí a hrát roli prostředníka mezi akademickým světem a tvůrci politik. Think-tanky mohou například na základě vědeckých prací zformulovat politická doporučení nebo sloužit jako kontaktní místo. V této souvislosti by think-tanky měly sledovat současné vědecké práce publikované akademickou obcí. Stálo by také za to, aby think-tanky inspirovaly akademickou obec k reflexi otázek majících praktický dopad na tvorbu politiky.
- PTT mohou pomoci zachovat institucionální paměť (veřejným institucím často chybí; zákony se často mění bez zřetele na již existující data). Think-tanky mohou vytvořit on-line knihovny a databáze zaměřené na určitá témata.
- Bylo dokázáno, že PTT jsou mnohem efektivnější pokud spolupracují. Partnerství a koalice mezi PTT umožní rozšíření zdrojů, zlepšení kvality, zvýšení viditelnosti a jejich činnosti. V případě útoku jsou organizace pracující spolu silnější.
- PTT mohou hledat „odolná“ řešení. Například politický tlak vyvíjený vládou na organizace občanské společnosti může inspirovat externí odborníky, aby, pokud think-tank získá dobrovolníky, nabídli své služby pro-bono.
- Organizace občanské společnosti mohou využívat výhody plynoucí z členských poplatků. Americký svaz pro občanské svobody (American Civil Liberties Union, ACLU) má přes milion členů. Vysoké příjmy z poplatků umožňují dosáhnout vyššího stupně nezávislosti. Dle našeho názoru by bylo nezvyklé, aby odborná organizace jako je PTT dosáhla tak vysokého množství členů. Spíše bychom očekávali zpoplatněné členství u organizace kombinující aktivistickou a analytickou činnost.

Doporučení pro vlády

- Vlády by měly zajistit účast veřejnosti v procesu tvorby politiky a v rozhodovacích procesech. Měly by se také účastnit dialogů s nezávislými institucemi (např. předem představit rámce pro veřejnou politiku, nabídnout návrh legislativy k projednání, přizvat odborníky z odlišných prostředí do poradních týmů, organizovat veřejná slyšení).
- Pro vlády je užitečné vytvořit vlastní interní think-tanky. Ty mohou sloužit jako komunikační kanály s externími, nezávislými think-tanky. Vládní odborníci mohou pro politiky a vládní úředníky hrát roli tlumočnicků a komunikovat s vnějšími experty.
- Interní think-tanky jsou užitečné v kontextu veřejné debaty jen v případě, že je zaručena jejich odborná nezávislost, a nelze je označit za „pseudo“ think-tanky snažící se pouze ospravedlnit a podpořit vládní politiky. Tyto think-tanky také nesmí snižovat odpovědnost vlády a musí pracovat v rámci protikorupčních pravidel.
- Vládní orgány musí být otevřeny nezávislým hodnocením a ex-post posuzováním dopadů jejich činností a politických opatření. Pro zhotovení externích analýz a výzkumu by tyto orgány měly dále poskytovat financování.
- Iniciativa „Otevřená vláda („Open Government“) by měla publikovat důležité veřejné informace a zajistit k nim volný přístup.
- Vládní orgány by měly analyzovat a pracovat s výsledky předloženými PTT. Kvalitní práce PTT vyžaduje zásadní reakci (komentáře a argumenty) na rozborů a doporučení formulované nezávislými odborníky.
- Vlády by měly zvážit strategii, v rámci které by spolupracovaly s PTT. Pravidelná (roční) setkání s organizacemi občanské společnosti a vývoj této úzké spolupráce jsou příklady hodné následování.
- Vlády by měly implementovat doporučení mezinárodních orgánů a organizací zabývajících se účastí občanské společnosti v řízení státu. Například „Minimální normy pro mimosoudní členy v justiční správě“ (Minimum Standards on Non-judicial Members in Judicial Governance, 2016) vypracované Evropskou sítí rad pro soudnictví (European Network of Councils for the Judiciary, encj.eu) upravují účast v orgánech odpovědných za dosazování a povyšování soudců, vyřizování stížností a disciplinární postupy. Odborníci z PTT mohou být přirozenými kandidáty na pro takové pozice.
- Existují oblasti veřejné politiky, o kterých je pro vládu těžké získat přehled, a to z důvodu nedostatečné interakce se zainteresovanými skupinami (např. pacienti, oběti kriminálních činů, nájemníky). Pro vládu tak může být užitečné spolupracovat se specializovanými PTT, které mohou hrát roli prostředníků.

Doporučení pro dárce

- Grantové projekty zaměřené na think-tanky, včetně PTT, by mohly zajistit stabilitu a kvalitu společensky důležité práce. Doporučuje se vytvoření finančního programu identifikací specifických potřeb jednotlivých zemí (např. soudnictví, lidská práva, tvorba právních předpisů, přístup k informacím). Dobrým příkladem je Fond think tanku, který po dobu několika let vykonával svou činnost v rámci Nadace Open Society.
- V provázaném světě je nutností, aby PTT mající zájem na vypracování kvalitních analýz politik a právních analýz zohlednily mezinárodní souvislosti, a to i v případech, kdy se řeší lokální otázky. Tato praxe stimuluje přeshraniční výměnu nápadů a přispívá k tvorbě sdílených hodnot. Podpora PTT zaměřujících se na lokální záležitosti může spadat do poslání některých mezinárodních orgánů a programů: Evropské komise, EEA a norských operačních programů.
- Aby se mohly vybudovat výzkumné a advokační programy, vytvořit prostor pro strategické rozhodování a zároveň reagovat na ad-hoc potřeby, potřebují PTT dlouhodobé financování. Pro think-tanky je nezbytné zabývat se určitou problematikou dlouhodoběji (obvykle minimálně 2 roky) než vypracovat jednorázovou studii nebo zprávu.
- Vzhledem ke skutečnosti, že PTT se opírají o odborníky, náklady na zaměstnance mohou být vyšší než v jiných organizacích občanské společnosti.

Výzva

Jak řešit toto dilema?

Grantosis vs. Financování orientované na řešení problémů

Mnoho think-tanků ve sledovaném regionu naráží na nesnáze při získávání finančních prostředků pro jejich prioritní a společensky relevantní oblasti výzkumu. Aby však přežily, ujímají se některé organizace projektů jen z důvodu získání financí, čímž nevyhnutelně odvádějí svojí pozornost od jejich hlavního poslání.

- Donoři by neměli po PTT žádat realizaci jejich doporučení nebo řešení. Implementace je závislá na politických podmínkách. Vyhodnocení projektu by mělo určit kvalitu práce a celkového výsledku. I v případech, kdy implementace neproběhne najednou, se mohou kvalitativní analýzy prokázat jako užitečné v budoucnu.
- S ohledem na současné výzvy v některých zemích regionu, včetně očerňování PR instituce nebo politicky motivovaných útoků na think-tanky a jejich zaměstnance, se doporučuje, aby si tyto organizace zajistily financování a budovaly znalosti týkající se konfliktního/krizového řízení (především v komunikaci s veřejností). Think-tanky mohou také potřebovat zdroje pro uhrazení právních poplatků a soudních výloh.

Osvědčené postupy

Právní think-tanky (PTT) a organizace občanské společnosti z oblasti střední a východní Evropy získaly za posledních let mnoho zkušeností, a to i v rámci spolupráce s vládami. Níže popisujeme jen některé osvědčené postupy vybrané na základě doporučení od národních odborníků. Více informací je možné nalézt ve srovnávacích zprávách a ve zprávách zaměřených na jednotlivé země.

PTT a vlády – budování kapacit

V Moldávii organizuje Rada nevládních organizací (NGO Council, consiliulong.md) společně s parlamentem každoroční konferenci věnující se spolupráci mezi správními orgány a občanskou společností. V roce 2016 se konference týkala mechanismů spolupráce mezi parlamentem, vládou a občanskou společností, role občanské společnosti v implementaci Asociační dohody s EU, a transparentnosti v rozhodovací praxi (tento prvek přispěl ke změně vládního nařízení týkajícího se transparentnosti).

V roce 2015 museli polští ministři navrhnout program pro spolupráci s organizacemi občanské společnosti. Do tohoto procesu byly zapojeny i právní think-tanky. Ministerstvo spravedlnosti připravilo tento program pro soudnictví. V programu byla představena vize spolupráce i ve formě dárčovství nebo spolufinancování. Z důvodu změny vlády byl však proces ukončen. Polské think-tanky se roky zabývaly legislativním procesem ve snaze prosadit změny, které by umožnily zprůhlednit proces, pracovat na základě prověřených postupů, a vytvořit možnost otevřených společenských konzultací. Občanské legislativní forum (Citizens Legislative Forum), přidružené k SBF (Nadace Stefana Batoryho), je příkladem spolupráce mezi think-tanky a vedoucími představiteli organizací občanské společnosti, vědci a zástupci podniků. Od roku 2009 Forum monitoruje a vyhodnocuje legislativní procesy a zároveň prosazuje jejich zkvalitnění. INPRIS společně s Národní školou pro soudnictví a trestní stíhání provedla výzkum a zorganizovala konferenci k tématu spolupráce, komunikace a interakce think-tanků se soudnictvím. Podobný projekt financovaný Mezinárodním visegrádským fondem umožnil sdílení zkušenosti mezi PTTs ze šesti zemí (více na inpris.pl).

V oblasti zdravotnictví nabízí slovenský Středoevropský institut pro zdravotní politiku (Slovak Health Policy Institute, hpi.sk) od roku 2011 pravidelný seminář zaměřený na zákonodárství. Seminář věnující se legislativním změnám umožňuje sdružování ekonomů a odborníků z pojišťoven a farmaceutických firem, správních orgánů, bank, investorů, nemocnic, doktorů a dalších aktérů.

Na Ukrajině hrály think-tanky a organizace občanské společnosti klíčovou úlohu při vypracování Národní strategie k ochraně lidských práv (National Strategy on Human Rights). Strategie byla podepsána prezidentem v roce 2015 na období pěti let. Organizace občanské společnosti připravily návrh strategie a národní akční plán. Následně kabinet ministrů přijal akční plán obsahující zřetelný seznam úkolů.

Informační zpravodaje a platformy sociálních médií

Zpravodaj je tradiční nástroj pro informování veřejnosti o činnostech think-tanků a zásadním vývoji ve sledované oblasti. Například moldavské Středisko právních zdrojů (Legal Resources Centre from Moldova, crjm.org) překládá zpravodaje do více jazyků včetně jazyka anglického.

PTT používají ke svým informačním činnostem sociální media. Některé organizace využívají sociální media jako vzdělávací nástroj – např. česká AMO (amo.cz) se zaměřuje na mezinárodní právo a mezinárodní vztahy. Podobně polská právnická iniciativa Svobodné soudy (Free Courts, Wolne Sądy) používá sociální media – právníci, novináři, umělci, doktoři a další odborníci zde vysvětlují prostřednictvím krátkých videí důležitost nezávislých soudů.

Infografika, Digitální design

Vizuální prezentace informací je v kontextu think-tanků vyvíjeným se trendem. V Polsku patřila instituce INPRIS mezi první organizace občanské společnosti, které zastřešily spolupráci mezi právníky a vizuálními umělci. INPRIS zorganizovala mezioborový workshop k infografice a vytvořila infografiku k Ústavnímu tribunálu, Listině základních práv EU a postupu k zjištění a odstranění nedovoleného obsahu na internetu.

V Moldavsku provozuje ekonomický think-tank Expert-Group webový portál BudgetStories.md, na kterém publikuje infografiky a interaktivní aplikace snažící se o zpřehlednění veřejných výdajů v různých odvětvích. Vykresluje analýzu v popisné a vizuálně dostupné formě. Pomáhá tím občanům pochopit, jakým způsobem fungují veřejné finance a jaký mají vliv na každodenní život.

V rámci ukrajinského projektu Reforms Speedometer Platform, který je organizován Centrem pro politickou a právní reformu (Centre of Policy and Legal Reform; podpořen EU, eu.pravo.org.ua) používají odborníci algoritmy na měření vývoje ve třech reformujících se oblastech: ústava, soudnictví a trestní řízení. Ukazatel na tachometru ukazuje skóre, jak si ukrajinská správa v danou chvíli stojí v otázce implementace evropských norem a doporučení (červen 2017: 43 ze 100).

Partnersví a budování koalic

Nejvíce příkladů dobré praxe z prostředí maďarských think-tanků popsanych v tomto dokumentu bylo vytvořeno koalicemi. V České republice se vytvořila Česká odborná společnost pro inkluzivní vzdělávání (Czech Expert Society for Inclusive Education, ČOSIV) zastřešující advokační činnosti jednotlivých think-tanků. Společné úsilí vyústilo ve změnu zákona.

V Polsku provedla koalice skládající se z několika think-tanků, včetně HFHR (Helsinki Foundation for Human Rights), ISP (Institute of Public Affairs), FUPP (Legal Clinics Foundation) a INPRIS, studii a dlouhodobě prosazovala vznik mimosoudního právního a poradenského systému (nakonec zaveden v roce 2016). Organizace PTPA (Polish Society for Antidiscrimination Law, ptpa.org.pl) zřizuje Koalici pro rovné šance (Coalition for Equal Chances). V rámci této iniciativy se sdružuje více než 70 think-tanků a organizací občanské společnosti věnujících se účasti v zákonodárném procesu a advokační činnosti v oblasti nediskriminace. Nadace právnických univerzitních klinik (Foundation of University Law Clinics, fupp.org.pl) je síť a zastřešující organizace provádějící výzkumy a advokační činnosti v oblasti klinických přístupů na právnických fakultách.

Dobrým příkladem společného úsilí je moldavské veřejné Odvolání se k prezidentovi (Appeal to the President), aby neschválil zákon týkající se ombudsmana, byť zákon již byl přijat parlamentem. V důsledku iniciativy se zákon vrátil do parlamentu, kde byly provedeny důležité změny. Jiná koalice, Život bez násilí (Life without violence) výrazně prosazovala změnu zákona o domácím násilí. Nová ustanovení vstoupila v platnost v roce 2017 a poskytla obětem mechanismus dodatečné ochrany.

Na Ukrajině je budování koalic velmi časté. Vytvoření neziskového subjektu s názvem Styčný úřad ukrajinských think-tanků v Bruselu (The Ukrainian Think Tanks Liaison Office in Brussels, ukraine-office.eu) vzešlo z reakcí odborné komunity na potřebu zvýšit svůj vliv jak na evropskou integrační politiku na Ukrajině, tak na politiku EU vůči Ukrajině. V roce 2013 podpořilo myšlenku vzniku tohoto subjektu devět ukrajinských think-tanků a jako členové Úřadu přispěli na jeho vznik. Dnes tento Úřad reprezentuje a sdružuje 21 think-tanků, publikuje Ukraine Analytical Digest a od roku 2016 každoročně organizuje akci s názvem Brussels UkraineLab. Platforma Human Rights Agenda (humanrightsagenda.org.ua) je neformální koalicí organizací věnující se monitoringu, analýze a legislativnímu vývoji ve vztahu k lidskoprávním normám. Další koalice, Reanimation Package of Reforms (RPR) je sdružení 80 organizací občanské společnosti a 22 expertních skupin snažících se spojit úsilí a usnadnit provedení klíčových reforem. (Členové se zapojují do zpracování návrhů zákonů a monitorování jejich implementace.)

Společná usilí v časech krize

Krize liberální demokracie a právního státu a také útoky namířené vůči organizacím přiměly tyto organizace v určitých zemích sjednotit se, bránit se a zareagovat.

HHC (Hungarian Helsinki Committee), EKINT (Eötvös Károly Policy Institute) a HCLU (Hungarian Civil Liberties Union) vytvořily Platformu obhájců právního státu (Rule of Law Defenders Platform) zaměřující se na ústavní záležitosti. Tato koalice rozšířená ještě o spolupráci s dalšími organizacemi občanské společnosti hrála klíčovou roli při umožnění organizacím komplexně analyzovat změny. Platforma přezkoumávala a veřejně debatovala o vládních změnách ústavního systému a také ve společném stanovisku předložila kritiku, včetně otevřeného dopisu mezinárodním orgánům. Publikovala také informační dokumenty ohledně soudní administrativy, povinného odchodu soudců do důchodu, práva opozice, ústavního soudu a nezávislosti orgánů pro ochranu údajů.

Nedávné kroky polské vlády oslabující právní stát vedly k vytvoření iniciativy Citizens Observatory of Democracy (citizensobservatory.pl). Tato koalice několika think-tanků prosazovala transparentnost a zodpovědnost veřejné správy, právní stát a ochranu lidských práv. Iniciativa sleduje a publikuje názory na zákony, které ovlivňují občanská práva a svobody, právní stát a politický systém. Spoluautory publikací jsou think-tanky, organizace občanské společnosti, akademická obec, právníci a další odborníci.) Po útocích na organizace občanské společnosti v roce 2017 a po oznámení, že se změní zákony, které pak budou namířeny proti občanské společnosti jako takové, se vytvořily mnohem větší koalice sdružující think-tanky i organizace občanské společnosti (okolo 40 subjektů). Členové této koalice se začali scházet, aby společně vybudovali strategii pozitivní informační kampaně a sebeobrany. Během útoku na nezávislost Ústavního tribunálu v roce 2015 byl také ustanoven Tým právních expertů (The Legal Expert Team). Cílem Týmu je vyhodnocovat vládní legislativní návrhy týkající se oblasti politického systému. Tým posuzuje jejich ústavnost a zda jsou v souladu s mezinárodními standardy a právním státem.

V Moldavsku vyjádřila řada think-tanků a organizací občanské společnosti své znepokojení ve formě sdílené deklaráce (dostupné na crjm.org): O zhoršeném prostředí pro organizace občanské společnosti a masmédií v Moldavské republice (březen 2017) a Útok na organizace občanské společnosti z důvodu jejich opozice vůči změně volebního systému je nepřijatelný a podryvá důvěru ve státní orgány (květen 2017).

Slovenské think-tanky a organizace občanské společnosti vedené STI (Slovenská Transparency International),

zorganizovaly v roce 2014–2015 Kampaň na zachování silného infozákona (Campaign for preservation of Freedom of Information Act) a postavily se proti změně, která by tento zákon oslabil. PTT analyzovaly vliv změny, provedly průzkum veřejného mínění, představily své názory na zákonodárny proces a vedly veřejnou kampaň.

Iniciativa Cinkám za změnu (Jingling for Change, Štrngám za zmenu) vznikla na základě spolupráce slovenských organizací občanské společnosti (VIA IURIS, SGI, Pontis Foundation a – do března 2016 – Nadace Zastavme korupci). Koalice byla vytvořena jako reakce na jev „zajmutí státem“, kdy skutečná moc je držena v rukou několika málo podnikatelů, kteří ovlivňují rozhodovací procesy politiků. Tyto vazby následně vedou ke korupci a k oslabení právního státu. Cílem bylo přijetí konkrétních opatření vztahujících se k policii, soudnímu stíhání, soudům a veřejným auditům. Vyjednávání s politickými stranami se uskutečnilo před parlamentními volbami v roce 2016. Jedna ze současných koaličních stran tehdy slíbila, že navrhovaná opatření prosadí. Změny týkající se soudnictví byly přijaty v roce 2017.

Mezinárodní standardy, organizace a nástroje

PTT se snaží inspirovat a podporovat činnosti mezinárodních organizací a poskytnout jim potřebné informace, např. stínové podávání zpráv, mechanismus stížností a strategické vedení sporů. Think-tanky začleňují výsledky těchto prací (jako například rozhodnutí mezinárodních soudů nebo doporučení mezinárodních organizací) do vlastních národních strategií.

V České republice vznikl pod vedením organizace Ligy lidských práv projekt inkluzivního vzdělávání. Projekt byl zřízen na základě rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, konkrétně v reakci na případ D.H. a ostatní vs. Česká republika. Rozsudek soudu potvrdil, že děti romského původu jsou nadměrně zastoupeny ve speciálních školách. Tento případ otevřel prostor pro práci s tématem inkluzivního vzdělávání; následně byl představen nový zákon o vzdělávání.

Členové maďarského think-tanku EKINT podaly stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva (Szabó a Vissy v. Maďarsko). Soud rozhodl, že nařízení o tajném sledování, které je založené na ministerské vyhlášce, porušuje právo na respektování soukromého a rodinného života. Nařízení je nadále v platnosti a umožňuje ministru spravedlnosti nařídít tajný dohled Protiteroristického centra nad jakoukoliv osobou a to bez nutnosti soudní kontroly.

V Moldavsku se think-tanky také zapojují do právních řízení, a to v kontextu Výboru ministrů při Radě Evropy. Výbor monitoruje provedení rozsudků Evropského soudu pro lidská práva. Think-tanky předkládají svá stanoviska a názory k implementaci jak jednotlivých, tak obecných opatření, která moldavský stát přijme.

Společenská kontrola: transparentnost, informační svoboda a otevřená vláda

Červené vlajky (Red Flags, redflags.eu) je společný projekt iniciativ K-Monitor, PetaByte a TIH (Transparency International Maďarsko), který se s podporou EU snaží posílit transparentnost maďarských veřejných zakázek a bojovat proti korupci. Tento projekt je ukázkovým příkladem využití inovativních technologických řešení právními think-tanky. S cílem upozornit na možnosti a rizika korupce umožňuje interaktivní nástroj monitorování procesů zadávání veřejných zakázek a jejich následnou realizaci. Nástroj automaticky zkontroluje dokumenty uveřejněné v databázi TED (Tenders Electronic Daily) věnující se evropským veřejným zakázkám. S pomocí algoritmů se označí rizikové zakázky a ačkoliv toto označení ještě neznamená, že zakázka je zkorumpovaná, doporučuje se označené dokumenty více sledovat a kontrolovat. Uživatelé se mohou přihlásit k odběru upozornění o právě zveřejněných rizikových zakázkách. KiMitTud (Who Knows What, Kdo ví co) je platforma řízená Átlátszó.hu a zaměřuje se na žádosti týkající se informační svobody (kimittud.org). Jedná se o online nástroj umožňující získat informace od vládních resortů, agentur a státem vlastněných společností. Občané mohou využít tento generátor chtějí-li žádat o informace. Žádosti i odpovědi jsou uveřejňovány na webových stránkách. Od roku 2012 vyplnili média, občané a politické strany více než 9500 žádostí o informace. Odborníci z KiMitTud úzce spolupracují s úředníky právního oddělení, kteří pracují ve státních institucích a jsou odpovědní za správu žádostí souvisejících s informační svobodou. Tato neformální síť je KiMitTud odborníky využívána také k podpoře vzniku profesionálních dialogů a to prostřednictvím workshopů a jiných událostí.

Výzva

Jak řešit toto dilema?

Sporné komentáře vs. Neúčast v debatě

Rychlé tempo legislativního prostředí často staví think-tanky do pozice, ve které nemají dostatek času na rozbor situace. Stává se, že důležité zákony jsou schváleny pouze během pár dní. Organizace se tak musí rozhodnout, zda se k tématu nevyjádří a bude tedy mlčet, nebo zda se vrhne do zběsilé práce s vědomím, že konečná kvalita výstupu nemusí být uspokojivá a výsledek může být nepoužitelný. A nebo, v horším případě, reflexe či diskuze vznikly jen pro záznam a slouží pouze k legitimizování již rozhodnutých zákonů.

Přístup k informacím a otevřená vláda jsou témata, na které se zaměřují polské think-tanky, Citizens Network Watch-Dog (siecobywatelska.pl) a Nadace e-Państwo (epf.org.pl). Za použití nástrojů pro vytěžování dat občany sbírá Nadace různé typy dat (doklady z legislativního procesu, rozsudky soudů, veřejné rejstříky, apod.) a následně je zveřejňuje.

Jmenování uchazečů do veřejných pozic, volební právo

Některé polské think-tanky (INPRIS, HFHR, ICJ) zřídily iniciativu Citizens Watch of Appointment to Important Positions (inpris.pl/wazne/omx-monitoring/) zaměřující se na způsoby, jakými jsou uchazeči jmenováni do důležitých funkcí. Od roku 2006 iniciativa sledovala jmenování soudců Ústavního soudu, Komisaře pro lidská práva, Generálního inspektora pro ochrany osobních údajů a státního zástupce. V nedávné době dohlížely další organizace (koordinované SBF) na jmenování do řad Rady měnové politiky, Národní rozhlasové rady, Národní rady pro sdělovací prostředky a do Institutu národní paměti. Think-tanky argumentují, že volby do klíčových funkcí by se neměly odehrát bez občanského dohledu a veřejnost by také měla znát kvalifikaci jednotlivých kandidátů. Think-tanky se podílí na řadě různých aktivit snažících se vytvořit informovaný, férový a transparentní volební proces. Konkrétně provádí nezávislé výzkumy, shromažďují a zveřejňují informace týkající se kandidátů, organizují s nimi veřejné debaty (veřejná slyšení) a monitorují oficiální řízení.

Slovenské PTT zaměřovaly svou činnost na postupy při jmenování běžných soudců. V roce 2011 zahájily organizace VIA IURIS, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (Slovak Governance Institute) a Partners for Democratic Change Slovakia projekt Okna do soudnictví (Windows to Judiciary). Organizace monitorovaly soudy na základě právních předpisů a skutečné praxe. Věnovaly se systému a transparentnosti výběru soudců, složení a kritériím dle kterých se rozhodovalo o daném subjektu, stanovení výběrových kritérií pro kandidáty a příbuzenským vazbám jednotlivých kandidátů. V roce 2015 byly na konferenci s názvem Přístup k justice: Překážky a řešení (Access to Justice: Barriers and Solutions) prodiskutovány závěry této iniciativy s širší odbornou skupinou, soudci a ministrem spravedlnosti. V následujících letech se přijala řada doporučení týkajících se transparentnosti, objektivnosti, přesnosti kritérií pro jmenovací proces, standardizovaných hodnotících listů, složení výběrové komise a mnoho dalších.

Jedinečná příležitost pro zapojení se do systému soudnictví se naskytlá ukrajinským think-tankům, a to díky významným změnám, které v systému proběhly. Jedním z největších úspěchů PTT je jejich příspěvek k přijetí Zákona o soudnictví a statutu soudců (the Law on the Judiciary and Status of Judges), který představil Vyšší kvalifikační komisi soudců (High Qualifications Commission of Judges of Ukraine) a Radu veřejné integrity (Public Integrity Council).

V Maďarsku se PTT úspěšně podařilo přesvědčit vládu, aby proces nominace kandidátů do Evropského soudu pro lidská práva proběhl transparentně. Vláda v tajnosti vybrala a předložila Radě Evropy tři své kandidáty. Po protestu několika think-tanků v září 2016 se nakonec maďarská vláda rozhodla seznam stáhnout a vyhlásit na dané pozice výběrová řízení. Organizace vybědly

kandidáty, aby uveřejnily své žádosti na příslušné platformě: <http://emberijogibiro.hu>.

Činnost PTT se také dotýká volebního práva. V roce 2013 vyslovilo pět maďarských think-tanků požadavek na změnu zákona o volebním postupu, aby se v zákoně zacelily mezery umožňující volební podvody. Vláda přijala většinu navrhovaných změn. V Polsku think-tanky monitorují volební zákon, provádí průzkumy a vedou kampaně vyzývající občany, aby se účastnili voleb – Tvůj hlas, Tvá volba (Your vote, your choice, glosuj.org.pl).

Financování

Kampaně skupinového financování (crowdfunding) se stávají čím dál více oblíbenými. Pro think-tanky, které jsou terčem útoků a jsou zasaženy škrtky ve veřejném nebo mezinárodním financování, se tyto kampaně stávají jedinou možností, jak přežít. Skupinové financování zvyšuje nezávislost think-tanků a umožňuje zapojení občanské společnosti.

V Česku se vedly úspěšné kampaně zajišťující financování strategických soudních sporů, advokačních činností nebo s cílem podpořit samotnou organizaci (např. Evropské hodnoty – European Values). Ve snaze podpořit projekty týkající se přístupu k informacím vybírá v Polsku finanční prostředky organizace Citizens Network Watch-Dog. HFHR také vybrala peníze pro svůj „Manuál pro oznamovatele“, Court-Watch Polska zase získává peníze na výrobu vzdělávací deskové hry „Prawopolis“. Mezi think-tanky (často mezi sebou soutěžícími) není zcela jasné, zda jim vytváření koalic pomůže zajistit finanční zdroje, které většinou získávají na individuálním základě. Existují však donoři nebo programy požadující koalice nebo pobízející k jejich vytvoření. Pro think-tanky tímto vznikají možnosti dodatečného financování. Například Mezinárodní visehradský fond podporuje mezinárodní spolupráci umožňující výměnu nápadů a to stejné může být řečeno i o některých projektech financovaných EU.

- **Visegrad Fund** Tento politický dokument byl vytvořen v rámci projektu „Právní think-tanky a vláda – Budování kapacit“ a byl podpořen Mezinárodním visehradským fondem (visegradfund.org).

Projekt byl zpracován právními think-tanky ze šesti zemí. Tento dokument je zhotoven ze zpráv vypracovaných pro jednotlivé země národními odborníky a je založen na nereprezentativních vzorcích a kvalitativní analýze dotazníků, rozhovorů, sekundárního výzkumu a diskuzí ze společného semináře, který se konal v březnu 2017 ve Varšavě.

Projektoví partneři

Liga lidských práv, Czechia (llp.cz)

Eötvös Károly Public Policy Institute, Hungary (ekint.org)

Legal Resources Centre, Moldova (crjm.org)

INPRIS, Poland (inpris.pl)

VIA IURIS, Slovakia (viaiuris.sk)

Centre for political and legal reforms, Ukraine (pravo.org.ua)

Počátky **Ligy lidských práv** spadají do roku 2000, kdy její pozdější zakladatelé začali rozvíjet lidskoprávní aktivity v rámci nezávislé partnerské organizace Ekologický právní servis (v současnosti Frank Bold).

Přelomovým obdobím byl však pro Ligu rok 2002, kdy se od EPS oddělila a ihned po svém oficiálním vzniku začala v Brně a Praze vyvíjet širokou škálu činností souvisejících s dodržováním lidských práv. Zaměřila se na příslušníky policie, ochranu práv dětí a obětí domácího násilí.

S lidskými právy za hranice Česka

Na jaře 2004 byla Liga přijata jako korespondující člen Mezinárodní federace lidských práv (FIDH), nejstarší mezinárodní organizace, která prosazuje

všechna práva zakotvená ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Plnoprávním členem se stala Liga po třech letech – na jaře 2007.

Obrat k právům pacientů a duševně postižených lidí V roce 2005 začala Liga rozvíjet právní pomoc v případech protiprávních sterilizací. Na základě těchto zkušeností se pracovníci Ligy začali zaměřovat na dodržování lidských práv ve zdravotnictví a společně s MDAC dodnes hájí práva lidí s duševním postižením.

Školství

V roce 2005 Liga odstartovala také projekt Férová škola, kdy provedla prvotní pilotáž v oblasti rovného přístupu ke vzdělání. Původní koncepce zaměřená pouze na etnickou odlišnost ve školách se rozrostla o další jinakosti, tedy o pomoc všem žákům.